

مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز، مقاله‌ی علمی-پژوهشی
سال چهاردهم، شماره‌ی اول، بهار و تابستان ۱۴۰۲ (پیاپی ۲۷)، صص ۲۴۵-۲۷۲
DOI: 10.22099/JCLS.2022.44172.1938

تحلیل مجموعه‌مقالات منتشرشده در مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز
(۲۰ شماره‌ی نخست) با تکیه بر موضوع، الگوی نظری، مؤلفان پرتکرار و منابع
پراستناد

محمد مرادی*

صدیقه محمدی حسین‌آبادی**

چکیده

مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک وابسته به مرکز مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز، تنها مجله‌ی علمی-پژوهشی مطالعات ادبیات کودک در زبان فارسی است که از سال ۱۳۸۸ در قالب دو فصلنامه منتشر شده و تحقیقات دانشگاهی این حوزه را در اختیار پژوهشگران قرار داده است. باتوجه به اهمیت این مجله در تحولات پژوهشی و همچنین جایگاه آن در نشان‌دادن سیر تحقیقات و کاستی‌های آن در ادبیات کودک و نوجوان، در این مقاله پس از تنظیم پیکره‌ای از ۱۴۵ مقاله‌ی منتشرشده در بیست شماره‌ی مجله (۱۳۸۸ تا ۱۳۹۸) در قالب word، به صورت جستجوی هم‌زمان یارانه‌ای و دستی، پژوهش‌ها از منظرهای نوع اثر، الگوی نظری و موضوع بررسی شده است. همچنین، منابع پراستناد مقالات و پژوهشگران، شاعران و نویسندگان پراجاع مقالات و وابستگی دانشگاهی پژوهشگران مشخص شده است. نتایج نشان می‌دهد عمده‌ی مقالات با

---

* دانشیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شیراز shahraz57@gmail.com (نویسنده‌ی مسئول)
** کارشناس ارشد حقوق بین‌الملل (کارشناس پژوهشی دانشگاه شیراز) Saeideh12@yahoo.com

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۷/۶/۴۰۱

تاریخ دریافت مقاله: ۷/۲/۴۰۱

محوریت متون ادبی معاصر نوشته شده، همچنین بیش از نیمی از مقالات از الگوی نظری خاصی پیروی نکرده است. از منظر گونه‌شناسی، ۷۰٪ مقالات به تحلیل آثار منثور داستانی پرداخته و شعر و دیگر حوزه‌ها کمتر در پژوهش‌ها باز نمود داشته است. نکته‌ی دیگر اینکه در مجموع مقالات، بیش از ۲۸۰۰ منبع کاربرد داشته که از آن میان کتاب‌های معصومیت و تجربه، تاریخ ادبیات کودکان ایران، ادبیات کودکان و نوجوانان، ویژگی‌ها و جنبه‌ها و روش‌شناسی نقد ادبیات کودک و نوجوان، منابع پر استناد تحقیقات ادبیات کودک و نوجوان بوده است. همچنین از مؤلفان فعال، در حوزه‌های نظری مربوط به تعاریف، سیر و مبانی ادبیات کودک و نوجوان، مرتضی خسرو نژاد، محمد هادی محمدی و ثریا قزل‌ایاغ بیشترین ارجاع را در مقالات داشته‌اند. در حوزه‌ی شعر کودک نیز بیشترین استناد به آرا و آثار پروین سلاجقه و علی اصغر سیدآبادی صورت گرفته است. نویسندگان مقالات، از بین شاعران کودک و نوجوان به: مصطفی رحماندوست و جعفر ابراهیمی و از خالقان آثار داستانی فرهاد حسن‌زاده و هوشنگ مرادی کرمانی، بیش از دیگران توجه داشته‌اند.

واژه‌های کلیدی: ادبیات کودک و نوجوان، استناد، دانشگاه شیراز، روش‌شناسی، مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک، مقالات علمی پژوهشی.

۱. مقدمه

ادبیات کودک و نوجوان، به دلیل تازگی و مقولات جدید و بینارشته‌ای مربوط به آن، تعاریفی گوناگون دارد. ارتباط تنگاتنگ این گونه، با متغیرهایی چون کودکی و نوجوانی، رشد، اقلیم، زمان و همچنین عناصر ادبی و زبانی، سبب شده است، آرای مختلفی درباره‌ی آن مطرح شود و مرزها و چارچوب‌های دقیقی برای آن نتوان تعیین کرد. در یک تقسیم‌بندی کلی، ادبیات کودک دو دسته را دربرمی‌گیرد: نخست آثاری که از ابتدا به‌طور مشخص برای کودکان و با توجه به نیازها و کیفیت ذهنی آنان خلق شده و دسته‌ی دوم، شامل آثاری است که در اصل برای کودکان آفریده نشده؛ اما برای کودکان نیز مناسب است (رک. پولادی، ۱۳۸۷: ۲۳). از این منظر، کلیت ادبیات کودک مانند دیگر گونه‌های ادبی است؛ اما تفاوت بین نیازها و امکانات کودکان و بزرگسالان سبب تفاوت‌هایی بین آن دو شده است. برخی از پژوهشگران، این تفاوت‌ها را حاصل محدودیت‌های تجربی، زبانی، زمانی و

شناختی مخاطبان کودک می‌دانند (رک. حجازی، ۱۳۷۴: ۱۸-۱۹)؛ ویژگی‌ای که تمام صاحب‌نظران ادبیات کودک، آن را نپذیرفته‌اند و همچنان در آن اختلاف نظر وجود دارد. آنچه حاصل جمع تعاریف متعدد و موجود درباره‌ی ادبیات کودک است و می‌توان آن را عنصری مشترک بین نظرها و تعاریف گوناگون موجود دانست، تأکید بر مخاطب خاص در این حوزه‌ی ادبی است. بر این اساس فارغ از تعاریف متکثر از مفاهیمی چون: ادبیات و کودکی و نوجوانی، این بخش از جهان ادبی، شامل آثاری است که برای کودکان و نوجوانان، تولید، خلق یا تدوین شده است (رک. قزل‌ایاغ، ۱۳۹۲: ۴۴) از این زاویه، «ادبیات کودک به گروهی از کتاب‌ها گفته می‌شود که هستی آن‌ها کاملاً به روابط فرضی‌شان با مخاطبی ویژه -یعنی کودک- وابسته است» (لسنیک -ابراشتاین، به نقل از خسرونژاد، ۱۳۸۷: ۲۹۳).

در دهه‌های اخیر، به رسمیت‌شناختن ادبیات کودک، در جایگاه گونه‌ای مستقل، سبب شده است تا در بسیاری از مراکز علمی ایران و جهان، به نقد و تحلیل آثاری متناسب با جهان کودکان توجه شود. در قلمرو ادبیات فارسی نیز، هرچند خلق اثر مستقل برای کودکان، دست‌کم از عصر پهلوی رسمیت یافته، حضور مؤثر و مشخص این گونه در تحقیقات دانشگاهی، بیش از همه وام‌دار تلاش‌های برخی از محققان دانشگاهی در دهه‌های هشتاد و نود بوده است.

یکی از مراکز فعال نقد و نظریه‌های ادب کودک، مرکز مطالعات ادبیات کودک، وابسته به دانشگاه شیراز است که در سال ۱۳۸۴ تأسیس شده و فعالیت‌های آن، به راه‌اندازی گرایش ادبیات کودک و نوجوان و تدوین سرفصل‌های آن در سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ انجامیده است (خسرونژاد و آتشی، ۱۳۹۸: ۲۴ و مکتبی‌فرد، ۱۳۹۵: ۲۶ و ۲۷). چنانچه در اساس‌نامه‌ی مرکز مطالعات ادبیات کودک، به‌وضوح دیده می‌شود، روشمندکردن تحقیق‌های ادبیات کودک، رشد کیفی آثار منتشرشده در قلمرو ادبیات کودک و رشد نقد و نظریه از نمونه‌های جدی مدنظر مشاوران علمی این مجموعه بوده است (سایت مرکز مطالعات کودک دانشگاه شیراز). همچنین پژوهش، در جایگاه بنیادی‌ترین دیدگاه، از

اهداف اصلی این مرکز بوده است (رک. خسرونژاد و آتشی، ۱۳۹۸: ۲۴-۲۵) که این توجه را در همایش‌ها و جشنواره‌های متناوب مرکز می‌توان رهگیری کرد.

نگاه پژوهش‌محور این مجموعه در سال ۱۳۸۹ با راه‌اندازی مجله‌ی علمی پژوهشی *مطالعات ادبیات کودک*، شتابی افزون گرفت (رک. مکتبی‌فرد، ۱۳۹۵: ۲۷) و از آن زمان، یافته‌های منتقدان دانشگاهی از طریق این دریچه‌ی علمی، به صورت دوفصل‌نامه به اطلاع علاقه‌مندان ادبیات کودک رسیده است. پیش‌ازاین مجله، عمده‌ی مجلات منتشرشده در حوزه‌ی ادبیات کودک و نوجوانان، دغدغه‌ی مخاطب داشته‌اند و با دلایل غیرپژوهشی منتشر شده‌اند (رک. قزل‌ایاغ، ۱۳۹۲: ۳۲۶-۳۳۰). به همین دلیل، کاستی‌های علمی و پژوهشی، یکی از آسیب‌های مجلات نقد و پژوهش ادبیات کودک و نوجوان بوده است. باتوجه‌به جایگاه مرکز مطالعات دانشگاه شیراز در رونق و هدایت جریان نقد و نظریه‌ی ادبیات کودک و همچنین، پیوند مؤثر فعالیت‌های این مرکز با مقالات منتشرشده در مجله‌ی *مطالعات ادبیات کودک*، در این مقاله کوشش شده است تا با بررسی مقالات علمی پژوهشی بیست شماره از این مجله، سیر موضوعات و نوع نگاه پژوهشگران و منتقدان ادبیات کودک، در ده‌سال نخست فعالیت این نشریه‌ی علمی معرفی شود و ضمن تحلیل منابع، موضوعات و نمونه‌های درخور توجه پژوهشگران، پیشنهادهایی در حوزه‌های مربوط به پژوهندگان و مشاوران علمی مجله ارائه شود.

۱. ۱. ۱. سؤالات پژوهش

۱. موضوع‌های پرتکرار و مغفول در مقالات مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک چه بوده است؟
۲. مؤلفان (نویسندگان و شاعران کودک) و آثار شاخص ادبی کودک و نوجوان در این مقالات کدام بوده است؟
۳. میزان استناد به پژوهشگران تأثیرگذار و کتاب‌های پژوهشی چگونه بوده است؟

۲.۱. پیشینه‌ی تحقیق

چنان‌که از تحقیقات پیشین می‌توان دریافت، عمده‌ی پژوهش‌ها، به توصیف، نقد و به‌ندرت آسیب‌شناسی و تحلیل سیر کارنامه‌ی مقالات پژوهشی در ایران پرداخته‌اند. در این مقالات یا کتاب‌ها، اغلب، شاعران، نویسندگان و موضوعات پژوهش‌ها بررسی شده است؛ چنان‌که بسیاری از تحقیقات پیشین به بررسی مقالات علمی پژوهشی در حوزه‌ی شناسایی و نقد نویسندگان یا شاعرانی چون: مولوی، سعدی، حافظ، فردوسی، نظامی، هدایت، آل‌احمد، نیما، اخوان، شاملو، سهراب و فروغ پرداخته‌اند.

افزون‌بر این‌دست از پژوهش‌ها، تعدادی از تحقیقات پیشینه نیز به بررسی و آسیب‌شناسی جریان‌های پژوهشی چون: نقد معاصر، ادبیات پایداری، پژوهش‌های حوزه‌های نظریه و داستان و... پرداخته‌اند؛ از جمله آقانوری و غلامحسین‌زاده (۱۳۹۵) با تکیه بر آمار، رویکردهای اصلی پژوهش در حوزه‌ی ادبیات پایداری را نقد و بررسی کرده‌اند. در معدودی از پژوهش‌ها نیز وضعیت و سیر موضوعی تحقیقات مجلات علمی یا پایان‌نامه‌ها بررسی شده است؛ برای نمونه، غلامی‌نژاد و قبول (۱۳۸۶)، پایان‌نامه‌های نوشته‌شده در رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی را آسیب‌شناسی کرده‌اند و علی‌زاده و ناییبی (۱۳۹۷) با رویکرد علم‌سنجی، مقالات مجله‌ی *ادب فارسی* دانشگاه تهران را تحلیل محتوا کرده‌اند.

در دسته‌ای دیگر از پژوهش‌های پیشین، حوزه یا قلمروهایی از تحقیقات مربوط به ادبیات کودک و نوجوان در ایران بررسی شده که از منظر محتوا با این مقاله هم‌سویی آشکارتری دارد. برای نمونه حجوانی (۱۳۸۹الف) سیر نقد ادبیات کودک و نوجوان در ایران را با نگاهی آسیب‌شناسانه به قالب‌های نقد، معرفی و نقد کرده و رضوی و مسنن‌فارسی (۱۳۸۹)، وضعیت استناد و ارجاع را در مقالات *پژوهشنامه‌ی ادبیات کودک* و کتاب *ماه کودک و نوجوان* تحلیل کرده و سیر حرکت علمی ارجاعات و روزآمدی منابع را تحلیل کرده است. صدیقی (۱۳۹۵)، برخی از کاستی‌های موجود در پایان‌نامه‌های مربوط به گرایش ادبیات کودک و نوجوان را در دانشگاه‌های فعال، معرفی کرده و مکتبی‌فرد (۱۳۹۵)، با بررسی پایان‌نامه‌های دانشگاهی مرتبط با پژوهش‌های ادبیات

کودک، در رشته‌های مختلف دانشگاهی از سال ۱۳۴۵، جنبه‌های روش‌شناسانه و پژوهشی این شاخه را با تکیه بر مباحث روش‌شناسی نقد کرده است. از دیگر پژوهشگران ادبیات کودک، خسرو نژاد در مصاحبه‌ای با ایزدپناه، برخی از آسیب‌های نظری پژوهش‌های دانشگاهی مرتبط با ادبیات کودک را گزارش کرده؛ همو و آتشی (۱۳۸۹) با تأکید بر کاستی‌ها و خطاهای رایج، پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد دانشجویان ادبیات کودک را با تکیه بر تحلیل محتوای استقرایی میرینگ آسیب‌شناسی کرده‌اند. در این پژوهش که با محوریت آثار جشنواره‌ی پایان‌نامه‌های برتر صورت گرفته، ۲۷ آسیب رایج در این پژوهش‌ها نقد شده است؛ همچنین ایرانمنش (۱۳۹۹) با نگاهی کلی، سیری از آسیب‌شناسی ادبیات کودک ارائه کرده است.

در مجموع پژوهش‌های یادشده، هیچ تحقیقی، گستره و چارچوب مقاله‌ی پیش‌رو را در حوزه‌ی مقالات علمی پژوهشی ندارد و از منظر موضوع در تحقیقات پیشین، مقالات *مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک* دانشگاه شیراز با توجه به جایگاه ویژه‌ی آن در سیر نقد و پژوهش‌های ادبیات کودک از زوایایی چون: موضوع، روش‌شناسی، حوزه‌های پژوهش، مؤلفان و کتاب‌های پر استناد تحلیل و بررسی نشده است. در دیگر پژوهش‌های مربوط به مجلات علمی و همچنین ادبیات کودک نیز بررسی‌ای با این ابعاد و روش، سامان نیافته است. همچنین این پژوهش می‌تواند مکمل دیگر پژوهش‌های موجود برای رسیدن به الگویی یک‌پارچه در آسیب‌شناسی پژوهش‌های ادبیات کودک و نوجوان و نیز سیاست‌گذاری مجله باشد.

۱.۳. روش تحقیق

در این پژوهش، ابتدا پیکره‌ای از مجموع عنوان‌ها، چکیده‌ها، متن، واژه‌های کلیدی، مشخصات نویسندگان و منابع مجموع مقالات (۱۴۵ مقاله) منتشرشده در *مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک* از شماره‌ی نخست تا بیستم فراهم شده و سپس به روش تحلیل محتوا برپایه‌ی شاخه‌های «حوزه‌ی پژوهش، الگوی نظری، نوع اثر بررسی‌شده، نمونه‌ی بررسی، موضوع،

نام کتاب، نام مؤلف و وابستگی و تخصص نویسندگان»، اطلاعات موجود از این پیکره استخراج شده است. باتوجه به تأثیر نوع رسم‌الخط در استخراج هوشمند داده‌ها، در استخراج اطلاعات از دو روش جستجوی رایانه‌ای و همچنین خوانش متنی بهره گرفته شده تا نتایج آماری دقیق‌تر و با صحت اعتبار بیشتر ثبت شود. در ادامه، بسامد اطلاعات هر بخش، طبقه‌بندی و در نمودارها و جدول‌های مربوط گنجانده شده و هر نمودار با در نظر گرفتن بسامد تحلیل و جنبه‌های مثبت و کاستی‌های موجود معرفی شده است.

۲. بحث اصلی

در این بخش کوشش شده است تا تصویری کامل و مستند از وضعیت مقالات منتشر شده در مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز ترسیم شود. بر این اساس به ترتیب، مقالات از منظرهای (حوزه‌ی پژوهش، الگوی نظری پژوهش، نوع اثر، منابع پرستناد، مؤلفان پرتکرار، نمونه‌های انتخابی پژوهش، موضوع پژوهش و تخصص نویسندگان) بررسی و تحلیل شده است.

۲.۱. حوزه‌ی پژوهش

آنچه از اطلاعات جدول شماره‌ی یک می‌توان دریافت، نخست این است که از میان ۱۴۵ مقاله‌ی منتشر شده در بیست شماره‌ی مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک، بیش از صد مقاله، در حوزه‌ی آثار ادبیات معاصر نگارش یافته است. این نکته، مؤید پذیرش مقوله‌ی ادبیات کودک در جایگاه یکی از گونه‌های ادبیات مدرن است و با تعدد آثار خلق‌شده‌ی نویسندگان و شاعران معاصر، در این حوزه نیز ارتباط مستقیم دارد. در مقایسه با آثار معاصر، ۱۹٪ از پژوهش‌ها نیز دربرگیرنده‌ی تحلیل اثری کهن از منظر تناسب یا سازگاری با مخاطب کودک و نوجوان یا خلق گونه‌ی ادبی برای این دسته از مخاطبان بوده است. البته بیشتر این پژوهش‌ها، به مقولاتی چون: بازآفرینی، بازنویسی یا اقتباس متون کهن پرداخته‌اند و اساس پژوهش، خلق آثاری برآمده از نیاز کودک معاصر بوده و در مجموع،

متن ادبی کهن و سازگاری آن با مخاطب کودک در زمان گذشته یا حال، کمتر در جایگاه مسئله‌ی پژوهش‌ها گنجانده شده است. هرچند پذیرش تعریف از کودک و جهان کودکان، به‌عنوان مفهومی معاصر و زاده‌ی جهان جدید، برپایه‌ی تعاریف موجود منطقی می‌نماید؛ اصرار بر این نگاه، سبب شده است که بسیاری از آثار درجه اول کهن فارسی که در جهان کودکان گذشته یا معاصر انعکاس داشته، در تحقیقات موجود بررسی نشود و همین نکته، پژوهشگران ادبیات کودک را به سمت صدایی تکرار شونده در تحقیقات پیش برده است. این درحالی است که برخی از پژوهشگران ادبیات کودک، ضمن نقد جنبه‌های زیبایی‌شناسانه در ادبیات کودک و نوجوان، آثار پیش از دوران معاصر را در چارچوب تحقیقات خود، به رسمیت شناخته‌اند (رک. حجوانی، ۱۳۸۹ ب: ۸۷-۹۰).

اما چنان‌که در سیر مقالات بررسی شده می‌توان به نتیجه رسید، برخلاف نظر منتقدان معتقد به جایگاه ادبیات سنتی در تحلیل‌های ادبیات کودک بیشتر پژوهشگران ادبیات کودک را گونه‌ای معاصر تشخیص داده‌اند و ادبیات کهن را در جایگاه گونه‌ای سازگار با نیازهای مخاطبان کودک و نوجوان به رسمیت نشناخته‌اند.

افزون بر متون معاصر و کهن، در هفده مقاله نیز موضوع‌هایی بیشتر غیرمربوط به متون بررسی شده بود که از آن میان می‌توان به حوزه‌هایی چون: «کتابخانه‌ها و رسانه‌های مجازی کودکان و همچنین مباحث صرفاً نظری (نقد، زبان‌شناسی، علوم تربیتی و...) مربوط به ادبیات کودک فارغ از سازگاری آن با متون معاصر و کهن اشاره کرد.

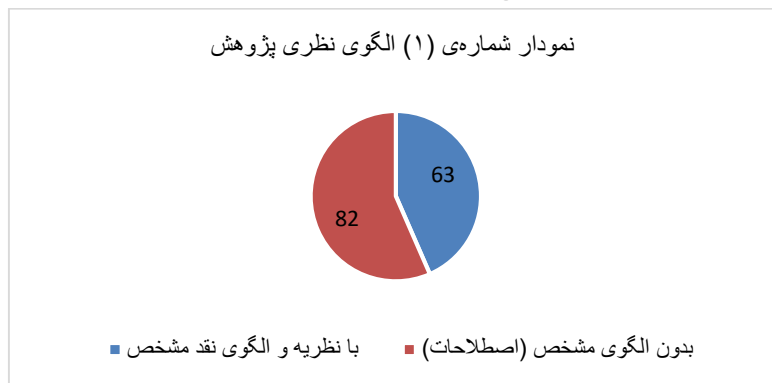
جدول شماره‌ی (۱) نوع اثر از نظر زمان تألیف

ردیف	اثر تحلیل شده	بسامد	درصد
۱	اثر معاصر	۱۰۱	٪۶۹
۲	آثار کهن (بازنویسی، بازآفرینی، اقتباس)	۲۷	٪۱۹
۳	سایر	۱۷	٪۱۲
۴	جمع	۱۴۵	٪۱۰۰

۲.۲. الگوی نظری پژوهش‌ها

اگر از زاویه‌ی داشتن الگوی نظری پژوهش، به مقالات مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک بنگریم، آنچه دریافت می‌شود این است که از مجموع ۱۴۵ مقاله، تنها (۴۳٪) برپایه‌ی نظریه و الگویی مشخص و واضح به بررسی مسأله‌ی تحقیق پرداخته‌اند. البته همه‌ی مقالات متضمن الگو، بخشی مستقل در تبیین الگوی پژوهش ندارند؛ باین‌حال نویسندگان این دسته از مقالات، در بخش‌هایی از مقدمات و روش تحقیق، به اصطلاحات و حوزه‌های نظری پژوهش اشاره کرده‌اند و الگویی به‌نسبت روشن برای تحقیق در نظر گرفته‌اند. (۵۷٪) نیز هیچ الگوی مشخصی برای تحقیق ارائه نکرده‌اند که این نکته در برخی از مقالات به‌دلیل نوع متفاوت پژوهش بوده است. در این مقالات، نویسنده بیشتر با نگاهی کلی و با محوریت نوعی (تفسیر/ توصیف/ تحلیل) متن، به سؤال‌های پژوهش پاسخ داده است. از کاستی‌های برخی از مقالات، مشخص‌نبودن مسأله‌ی تحقیق است. به‌طوری‌که مخاطب پژوهش، متوجه نمی‌شود که نویسنده یا نویسندگان به دنبال پاسخ‌دادن به چه مسأله‌ای بوده‌اند.

۲.۳. نوع اثر بررسی شده

همان‌گونه که در اطلاعات جدول شماره‌ی دو به‌روشنی دیده می‌شود، با توجه به عنوان و سیاست‌گذاری مجله، مقالات پذیرفته‌شده، حوزه‌ای گسترده از ادبیات کودک را دربر می‌گیرد. با این حال، ۸۵٪ از پژوهش‌ها، ادبیات کودک را در جایگاه مقوله‌ای متنی و متضمن ادبیات مکتوب در نظر گرفته‌اند و سایر حوزه‌های مرتبط بر پایه‌ی دیگر تعاریف

موجود از ادبیات، کمتر بررسی شده است. با توجه به جدول شماره‌ی دو، از مقالات متن‌محور، (۷۰٪) به گونه‌های نثر پرداخته‌اند. عمده‌ی این متون منثور (۱۰۱ مقاله)، داستان و رمان کودک و نوجوان را دربر می‌گیرد و در برخی از مقالات هم به دیگر گونه‌های نثر معاصر یا کهن توجه شده است.

بسامد آثار منثور انتخابی در مقالات، نشان‌دهنده‌ی اهمیت آثار داستانی در خلق جهانی مناسب کودک است، نکته‌ای که جایگاه ادبیات داستانی در مطالعات ادبیات کودک حال حاضر جهان نیز آن را تأیید می‌کند. البته بسامد متخصصان حوزه‌های روایت‌شناسی در مراکز فعال دانشگاهی ادبیات کودک، سرفصل دروس دانشگاهی مربوط به ادبیات داستانی، نظریه‌های موجود و نوع پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دانشگاهی و قابلیت استفاده از ترجمه‌های داستانی در پژوهش‌ها، می‌تواند از دیگر علل پنهان این توجه باشد؛ چنان‌که در آثار مبانی ادبیات کودک، چون کتاب‌های دیگرخوانی‌های ناگزیر (خسرونژاد، ۱۳۸۷) و زیبایی‌شناسی ادبیات کودک (حجوانی، ۱۳۸۹ ب: ۱۲۶-۱۷۸) نیز، غلبه‌ی این نگاه را می‌توان دید.

متون منظوم تنها در ۲۲ مقاله، اساس تحلیل قرار گرفته که این نکته، کم‌توجهی پژوهشگران ادبیات کودک را به شعر، در جایگاه گونه‌ای سنتی بومی از ادبیات کودک نشان می‌دهد. آثار منظوم بررسی شده، بیشتر اشعار شاعران کودک پس از کیانوش یا ترانه‌ها و لالایی‌های عامیانه بوده است و از منظر تنوع، فاصله‌ای جدی با حوزه‌های تحقیقات داستانی کودک دارد و در این پژوهش‌ها، کمتر نشانه‌ای از نظریه‌های جدید و مطالعات تطبیقی دیده می‌شود و همچنان، روش‌های سنتی تحقیقات ادبی، بر پژوهش‌های شعر سایه افکنده است.

جدول شماره‌ی (۲) نوع اثر از نظر متن تألیف‌شده

ردیف	اثر تحلیل شده	بسامد	درصد
۱	متون نظم (شعر، ترانه، لالایی و...)	۲۲	۱۵٪
۲	متون نثر (کهن، معاصر، داستان کوتاه، رمان)	۱۰۱	۷۰٪
۳	سایر	۲۲	۱۵٪
۴	جمع	۱۴۵	۱۰۰٪

۲.۴. نمونه‌های انتخابی پژوهش

دقت در انتخاب موضوع و ابعاد پژوهش و رسیدن به مسئله‌ی مشخص، از ضرورت‌های پژوهش علمی است. این بخش، ظریف‌ترین و حساس‌ترین بخش فرایند تحقیق است و می‌توان آن را وجه تمایز یک پژوهش خوب از بد دانست (رک. نظری، ۱۳۹۶: ۵۵). از این منظر، محدود کردن موضوع و ابعاد و مرزهای آن و مشخص بودن ابعاد، از ویژگی‌های مؤثر در مقالات علمی است (رک. فتوحی، ۱۳۹۰: ۱۳۳).

بر این اساس در مقالات بررسی شده، نویسندگان متناسب با سؤالات تحقیق و موضوع آن، شیوه‌هایی متنوع در انتخاب نمونه‌های پژوهشی در پیش گرفته‌اند. طبق اطلاعات جدول شماره‌ی سه، در ۴۹ مقاله (۳۴٪) تنها یک اثر مربوط به ادبیات کودک تحلیل شده و نویسندگان این مقالات، چارچوبی محدود برای تحقیق خود در نظر گرفته‌اند. این ویژگی، سبب شده است تا در این پژوهش‌ها، جزئیات نظری و تحلیلی، با نسبیتهای بیشتر بازنمود یابد. در پانزده مقاله (۱۰٪) نیز آثار یک مؤلف خاص از یک یا چند منظر یا برپایه‌ی نظریه‌ای خاص تحلیل شده است. از مقالات بررسی شده، هفده مقاله (۱۲٪) یک مجموعه داستان یا یک رمان کودک و نوجوان را واکاوی کرده‌اند. در پژوهش‌هایی که به‌طور عمده کارکرد سبکی یا جریان‌شناسانه داشته‌اند، یک دوره‌ی زمانی مشخص، اساس پژوهش قرار گرفته است. این حوزه، با یازده مقاله (۸٪) چندان فراگیری‌ای در پژوهش‌های مجله‌ی *مطالعات ادبیات کودک* ندارد. همچنین در نه مقاله (۶٪) یک اثر یا مؤلف ایرانی و غیرایرانی با هم مقایسه شده که بسامد اندک مقالات در حجم کل، نشان‌دهنده‌ی کم‌توجهی نویسندگان به حوزه‌های تطبیقی یا برون‌مرزی ادبیات کودک بوده است. در ۲۱ نمونه (۱۴٪) مقالات، دو یا چند اثر / مؤلف از منظر حوزه یا نظریه‌ای ادبی با هم مقایسه شده که این‌گونه پژوهش‌ها، مؤید علاقه‌ی پژوهشگران به تطبیق‌های درون‌زبانی ادبیات کودک بوده است. در کل، به نظر می‌رسد، نمونه‌های انتخابی، تثبیت‌کننده‌ی عنوان *مطالعات ادبیات کودک فارسی* برای مجله باشد و نمی‌توان جز در معدود آثار تطبیقی و بیش از آن، مباحث نظری و تعاریف، نشانه‌ای از آثار مربوط به ادبیات کودک دیگر ملل را در مجله رهگیری کرد.

جدول شماره‌ی (۳) نمونه‌ی پژوهشی

ردیف	نمونه‌ی پژوهشی	بسامد	درصد
۱	یک اثر خاص	۴۹	٪۳۴
۲	یک مؤلف خاص	۱۵	٪۱۰
۳	یک مجموعه داستان	۱۷	٪۱۲
۴	یک دوره‌ی زمانی	۱۱	٪۸
۵	تطبیقی با اثر غیرایرانی	۹	٪۶
۶	دو یا چند اثر یا دو یا چند مؤلف	۲۱	٪۱۴
۷	سایر	۲۳	٪۱۶
	جمع	۱۴۵	٪۱۰۰

۲.۵. موضوع مقالات

از منظر موضوعی، مقالات نمایه‌شده در مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک، به پنج دسته‌ی کلان تقسیم شده است. برپایه‌ی یافته‌های این پژوهش، باوجود بینارشته‌ای بودن حوزه‌ی ادبیات کودک و مطالعات و پژوهش‌های آن، ۷۴ مقاله (بیش از ۵۱٪)، فقط به بررسی ویژگی‌های ادبی در متون مربوط پرداخته‌اند. این بسامد از سویی با خاستگاه نویسندگان مقالات (جدول شماره‌ی ۹) و انتساب غالب آنان به بخش‌های زبان و ادبیات فارسی دانشگاه‌های ایران سازگاری دارد و از دیگرسو، نشان‌دهنده‌ی پیوند پژوهش‌ها با سرفصل‌های مصوب مقطع کارشناسی‌ارشد گرایش ادبیات کودک و نوجوان وابسته به گروه‌های زبان و ادبیات فارسی دانشگاه‌های کشور است (رک. سرفصل مصوب مقطع کارشناسی‌ارشد گرایش ادبیات کودک و نوجوان در سایت وزارت علوم).

ویژگی‌های ادبی تحلیلی در مقالات، حوزه‌های متنوع تحقیقات سنتی و معاصر را دربر می‌گیرد، به‌همین دلیل تنوعی نسبی را در این بخش از موضوعات می‌توان رصد کرد. باین‌حال، بیشتر مقالات به تحلیل یک یا چند عنصر زبانی، داستانی، ساختاری، دستوری و سبک‌شناسانه در متون ادبیات کودک و نوجوان پرداخته‌اند.

دسته‌ی دوم تحقیقات که عمدتاً ماهیتی بینارشته‌ای دارند و نویسندگان بیشتر آن‌ها، پژوهشگران و استادان بخش‌های روان‌شناسی، علوم تربیتی و شناختی و علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی بوده‌اند، بیشتر به بررسی جنبه‌ها یا دیدگاه‌های مربوط به رشته‌ی خود در یک یا چند اثر کودک و نوجوان پرداخته‌اند.

از مجموع مقالات، ۳۲ مقاله (۲۲٪) در این دسته می‌گنجد. چنان‌که در جدول شماره‌ی چهار مشاهده می‌شود، پانزده مقاله نیز که ماهیتی متمایز با تحقیقات ادبی دارند، به تحقیقات مربوط به جهان کودک و نوجوان و مرزهای این‌گونه، در آثار دیگر هنرها و رسانه‌ها چون انیمیشن، سینما، روزنامه‌ها و نشریات، وبسایت‌ها و در کنار آن موضوعات مربوط به کتابداری، تحقیق و سیر پژوهش در حوزه‌ی مطالعات ادبیات کودک پرداخته‌اند. این بخش، از منظر خاستگاه نویسندگان و پیوند آنان با رشته‌ها، نوع و تکراری بیش از دیگر بخش‌ها دارد و زوایایی تازه از ادبیات کودک و حوزه‌های تحقیقات آن را هدف قرار داده است.

دسته‌ی چهارم از منظر بسامد، سیزده مقاله (۹٪)، مقالاتی را دربر می‌گیرد که یک مفهوم بنیادی را در یک یا چند اثر بررسی کرده است. از میان مفاهیم بنیادی منعکس در مقالات، مرگ، هویت و جنگ، از موضوعات کلیدی منظور نویسندگان بوده است. از آسیب‌های برخی از تحقیقات موجود در این حوزه، کم‌توجهی به ماهیت و تفاوت تلقی از این مفاهیم برای مخاطب کودک و نوجوان است و برخی از نویسندگان، بیشتر به صرف انعکاس ادبی یا داستانی این مفاهیم در آثار بسنده کرده‌اند و در تحلیل‌هایشان، کمتر کوشیده‌اند از سازگاری آثار ادبی با جهان کودک در تعریف این مفاهیم بنیادی سخن بگویند. از مجموع مقالات، یازده مقاله (۸٪) نیز به کتاب‌های تصویری (از زاویه‌ی تصویرگری) یا صرف تحلیل تصویرگری در ادبیات کودک و مؤلفه‌های آن پرداخته‌اند. البته، پژوهشگران این حوزه اغلب وابسته به رشته‌های ادبیات یا علوم تربیتی و روان‌شناسی بوده‌اند و محققان حوزه‌ی هنر کمتر به این دست از پژوهش‌ها توجه کرده‌اند.

جدول شماره‌ی (۴) بررسی موضوعی مقاله

ردیف	موضوع بررسی شده	بسامد	درصد
۱	بررسی مفاهیم بنیادی (مرگ، هویت، جنگ، توانمندسازی و...) در آثار ادبیات کودک و نوجوان	۱۳	۹٪
۲	بررسی تصویر، تصویرگری اثر، کتاب‌های تصویری و... در آثار ادبیات کودک و نوجوان	۱۱	۸٪
۳	بررسی ویژگی‌های ادبی (عناصر زبانی، روایی، ساختاری، دستوری، سبک‌شناسی، فانتزی و...) در آثار ادبیات کودک و نوجوان	۷۴	۵۱٪
۴	بررسی دیدگاه‌ها یا جنبه‌های (روان‌شناسانه، جامعه‌شناسانه و...) در آثار ادبیات کودک و نوجوان	۳۲	۲۲٪
۵	بررسی آثار سینمایی، انیمیشن، رسانه، وب‌سایت، بازی، نشریات، پایان‌نامه، کتابخانه‌ها و... در حوزه‌ی کودک و نوجوان	۱۵	۱۰٪
	جمع	۱۴۵	۱۰۰٪

اطلاعات جدول شماره‌ی چهار را می‌توان با بسامد کلیدواژه‌های مقالات (جدول شماره‌ی ۵) نیز مقایسه کرد. در مجموع ۱۴۵ مقاله، از ۶۸۴ کلیدواژه و به‌طور متوسط در هر مقاله از ۴/۷ کلیدواژه استفاده شده است. اگر واژه‌های کلیدی مشابه را در یک دسته طبقه‌بندی کنیم، ترکیب ادبیات کودک (کودکان/نوجوانان) در ۳۳ مقاله، کلیدواژه‌ی مقالات بوده است. داستان و ترکیب‌های مضاف آن نیز در ۲۷ مقاله کلیدواژه شده است که این نکته، مؤید توجه بیشتر پژوهشگران به این گونه‌ی ادبی در مقایسه با شعر (با پانزده کاربرد) بوده است. ترکیب‌های متضمن روایت یا کتاب‌های تصویری نیز با دوازده کاربرد، دیگر جنبه‌های کلیدی در مقالات منتشر شده بوده است. قصه (۱۰ نمونه)، تمرکززدایی، تصویر، شخصیت و فانتزی (هریک ۸ نمونه)، تحلیل گفتمان، رمان کودک و نوجوان، زبان (هریک ۷ نمونه) و کلیدواژه‌هایی چون: مرتضی خسرونژاد، لالایی، نوجوان، هوشنگ مرادی‌کرمانی، شاهنامه، فرهاد حسن‌زاده، تحلیل محتوا، جنسیت، افسانه، اقتباس، بینامتنیت، بازنویسی و بازآفرینی، احمد اکبرپور، هریک در چهار تاشش مقاله کاربرد داشته‌اند که مجموع اطلاعات کلیدواژه‌ها نیز مؤید نگاه غالب پژوهشگران به ادبیات کودک و تأکید بیشتر آن‌ها بر متون عمدتاً داستانی و آثار نویسندگان این حوزه بوده است.

جدول شماره‌ی (۵) بسامد کلیدواژه‌های مقالات

ردیف	کلیدواژه	بسامد	ردیف	کلیدواژه	بسامد
۱	ادبیات کودک	۳۳	۲۳	شاهنامه	۴
۲	داستان	۲۷	۲۴	بینامتنیت	۴
۳	شعر	۱۵	۲۵	تحلیل محتوا	۴
۴	روایت	۱۲	۲۶	ترجمه	۴
۵	کتاب‌های تصویری	۱۲	۲۷	جنسیت	۴
۶	قصه	۱۰	۲۸	کنسرو غول	۳
۷	شخصیت	۸	۲۹	کودک و نوجوان	۳
۸	فانتزی	۸	۳۰	کودک	۳
۹	تصویر	۸	۳۱	نقد ادبی	۳
۱۰	تمرکززدایی	۸	۳۲	نماد	۳
۱۱	زبان	۷	۳۳	درون‌مایه	۳
۱۲	رمان کودک و نوجوان	۷	۳۴	دیگری	۳
۱۳	تحلیل گفتمان	۷	۳۵	احمد رضا احمدی	۳
۱۴	بازنویسی و بازآفرینی	۶	۳۶	ادبیات داستانی	۳
۱۵	مرتضی خسرو نژاد	۶	۳۷	ماریا نیکولایوا	۳
۱۶	افسانه	۶	۳۸	ماهی سیاه کوچولو	۳
۱۷	فرهاد حسن‌زاده	۵	۳۹	صمد بهرنگی	۳
۱۸	احمد اکبرپور	۴	۴۰	کتاب فارسی دوره‌ی ابتدایی	۳
۱۹	اقتباس	۴	۴۱	ایدئولوژی	۳
۲۰	لالایی	۴	۴۲	روان‌شناسی	۳
۲۱	نوجوان	۴	۴۳	آسیب‌شناسی	۳
۲۲	هوشنگ مرادی کرمانی	۴	۴۴	مهدی رجبی	۳
	کلیدواژه‌هایی که تنها دو بار در مقالات استفاده شده	۳۲		کلیدواژه‌هایی که تنها یک بار در همه‌ی مقالات استفاده شده	۳۴۴

در نمودار ابرواژگان (نمودار زیر که از سایت مجله گرفته شده است) نیز که با تکیه بر واژگان کلیدی تمام مقالات پذیرش گرفته (از آغاز تا تاریخ نگارش مقاله) تنظیم شده است، اطلاعاتی مشابه می‌توان یافت. البته باید به این نکته اشاره کرد که در نمودار یادشده، واژه‌های مفرد یا ترکیبات مضاف کلیدواژه چون: ادبیات کودک / ادبیات کودکان / ادبیات کودکان ایران و... یا افسانه / افسانه‌های ایرانی، افسانه‌های عاشقانه و... از هم تفکیک شده است؛ همچنین تفاوت رسم‌الخط و فواصل در کلیدواژه‌ها، دسته‌بندی بسامدی آن‌ها را دچار اندکی تفاوت کرده؛ با این حال، در مجموع، «ادبیات کودک» بیشترین باز نمود را در مقالات دارد و پس از آن، رمان نوجوان، ادبیات کودکان، روایت، فانتزی، شعر کودک و تصویرگری مهم‌ترین کلیدواژه‌های نمودار ابرواژگان هستند.

نمودار ابرواژگان

برگرفته از صفحه‌ی اصلی سامانه‌ی مجله ادبیات کودک دانشگاه شیراز

www.jcls.shirazu.ac.ir

۲.۶. مؤلفان پرتکرار

در جدول شماره‌ی ۶، مؤلفان پرتکرار در مجموع مقالات طبقه‌بندی شده است. منظور از این مؤلفان، نویسندگان آثار داستانی و بازآفرینی، شاعران کودک و نوجوان، خالقان متون کهن، پژوهشگران و صاحب‌نظران و دیگر صاحبان اثر (به‌جز مصححان، مترجمان، تصویرگران و ویراستاران) هستند که نام آن‌ها بر جلد یا شناسنامه‌ی کتاب‌ها ثبت شده و مشخصات آن‌ها در بخش منابع مقالات ذکر شده است. در روش داده‌یابی، به‌ازای هر اثر از یک مؤلف که در فهرست منابع آمده، یک عدد در نظر گرفته شده و حاصل جمع آن را در ستون بسامدی جدول می‌توان دید.

چنان‌که در این جدول مشخص است، آثار مرتضی خسرونژاد، پژوهشگر و نویسنده‌ی ادبیات کودک بیش از دیگر مؤلفان، در مقالات نمود داشته است.

نویسندگان مقالات در مجموع از ۲۶ کتاب یا مقاله‌ی او جمعاً به میزان ۸۷ ردیف منبع، استفاده کرده‌اند. بیشتر این استنادها، مربوط به کتاب‌های نظری و پژوهشی خسرونژاد است و پژوهشگران ادبیات کودک کمتر به کتاب‌های ادبی او توجه کردند.

دومین مؤلف پرتکرار و شاخص‌ترین نویسنده‌ی ادبیات کودک و نوجوان در مقالات، فرهاد حسن‌زاده بوده است. ویژگی اصلی حضور آثار حسن‌زاده در مقالات، تنوع کتاب‌های داستانی اوست که در مجموع ۴۵ اثر از او را در حوزه‌های داستان، رمان، نمایش‌نامه و... شامل می‌شود و در مجموع ۵۵ بار به آثار او استناد شده است؛ هرچند نمی‌توان هیچ‌یک از آثار او را در جایگاه اثری پراستناد در مقالات بررسی شده معرفی کرد.

سومین نویسنده (پژوهشگر) پراستناد، محمدهادی محمدی است که بیش از همه در مقالات به دو کتاب *تاریخ ادبیات کودکان ایران* (مشترک با زهره قائینی) و *روش‌شناسی نقد ادبیات کودکان* از او ارجاع داده شده است. به آثار داستانی هوشنگ مرادی‌کرمانی نیز به میزان آثار پژوهشی محمدهادی محمدی (۴۹ بار) استناد شده که این توجه، مربوط به یازده اثر او و بیش از همه کتاب‌های *قصه‌های مجید* (در پنج مقاله)، *بچه‌های قالیبافخانه* و *لبخند انار* (هرکدام در ۴ مقاله) بوده است.

از میان شاعران کودک و نوجوان، مصطفی رحماندوست بیشترین استناد را در مقالات دارد و به ۳۱ اثر او در مجموع در ۳۳ ردیف منبع اشاره شده است؛ نکته‌ای که نشان می‌دهد نویسندگان مقالات به هیچ‌یک از کتاب‌های او توجه ویژه‌ی نکرده‌اند.

آثار احمدرضا احمدی (در حوزه‌های داستان و شعر و...)، داستان‌های محمدرضا یوسفی، آثار (عمدتاً اشعار) جعفر ابراهیمی، داستان‌های احمد اکبرپور با تکیه‌بر دو اثر *رؤیاهای جنوب* و *شب‌به‌خیر فرمانده*، آثار ادبی و نقدهای علی‌اصغر سیدآبادی و آثار داستانی فریبا کلهر، از دیگر منابعی است که بین ۲۱ تا ۲۶ بار در فهرست منابع به آن‌ها استناد شده است.

۲۳ مؤلف دیگر نیز در شانزده تا ده ردیف منابع مقالات نمود داشته که نام آن‌ها را در جدول شماره‌ی شش می‌توان دید. از منظر حوزه‌ی تخصصی مؤلفان، می‌توان ادعا کرد که منتقدان و نویسندگان آثار داستانی، بیشتر جزء محدوده‌ی مؤلفان پرتکرار مقالات قرار گرفته‌اند و شاعران، کمتر از دو دسته‌ی نخست در فهرست منابع حضور داشته‌اند.

جدول شماره‌ی (۶) مؤلفان پرتکرار

ردیف	نام مؤلف	بسامد	ردیف	نام مؤلف	بسامد
۱	مرتضی خسرونژاد	۸۷	۱۹	ابوالقاسم انجوی شیرازی	۱۳
۲	فرهاد حسن‌زاده	۵۵	۲۰	مهدی حجوانی	۱۳
۳	محمدهادی محمدی	۴۹	۲۱	سعید حسام‌پور	۱۳
۴	هوشنگ مرادی‌کرمانی	۴۹	۲۲	محسن مهین‌دوست	۱۳
۵	مصطفی رحمان‌دوست	۳۳	۲۳	صادق هدایت	۱۳
۶	احمدرضا احمدی	۲۶	۲۴	کارل گوستاو یونگ	۱۳
۷	محمدرضا یوسفی	۲۳	۲۵	جعفر پایور	۱۲
۸	جعفر ابراهیمی	۲۲	۲۶	نادر ابراهیمی	۱۱
۹	احمد اکبرپور	۲۲	۲۷	برنو بتلهایم	۱۱
۱۰	علی‌اصغر سیدآبادی	۲۲	۲۸	محمود حکیمی	۱۱
۱۱	فریبا کلهر	۲۱	۲۹	علی‌اکبر شعاری‌نژاد	۱۱
۱۲	پری نودلمن	۱۸	۳۰	ژان و آلن گربران‌شوالیه	۱۱
۱۳	بابک احمدی	۱۶	۳۱	محمود کیانوش	۱۱
۱۴	پروین سلاجقه	۱۶	۳۲	مهتدی فضل‌اله (صبحی)	۱۱
۱۵	ثریا قول‌ایاغ	۱۶	۳۳	جلال‌الدین اکرمی	۱۰
۱۶	ناصر کشاورز	۱۶	۳۴	افسانه شعبان‌نژاد	۱۰
۱۷	جمال میرصادقی	۱۵	۳۵	آتوسا صالحی	۱۰
۱۸	بنفشه حجازی	۱۴			

۲.۷. منابع پر استناد

آنچه در تحلیل مؤلفان پر استناد باید به آن پرداخت، کتاب‌ها یا آثاری است که بیش از همه در مقالات منتشر شده به آن‌ها استناد شده است.

در مجموع ۱۴۵ مقاله‌ی نمایه شده، حدود ۲۸۰۰ منبع (میانگین تقریبی بیست منبع برای هر مقاله) استفاده شده که از این منابع، به حدود ۲۱۶۰ منبع، تنها یک بار استناد شده است و ۳۰۵ منبع نیز دو یا چندبار، مرجع پژوهندگان ادبیات کودک و نوجوان بوده‌اند. از منابع تکرارشونده، به ۱۸۸ منبع دوبار، به ۵۵ منبع سه بار، به شانزده منبع چهاربار و به هجده منبع، شش تا ده بار استناد شده است.

از مجموع ۲۸۰۰ منبع موجود، پانزده عنوان کتاب، بیش از هفت بار به آن‌ها استناد شده و نام هر یک را در جدول شماره‌ی هفت می‌توان دید. در رأس این کتاب‌ها، کتاب معصومیت و تجربه، نوشته‌ی مرتضی خسرو نژاد است که در حدود یک چهارم مقالات، به آن ارجاع داده شده و پربسامدترین کتاب نظری مربوط به ادبیات کودک و نوجوان در بیست شماره‌ی بررسی شده بوده است.

در ۲۲ مقاله نیز نویسندگان به یکی از جلدهای کتاب *تاریخ ادبیات کودکان ایران*، اثر محمد هادی محمدی و زهره قائینی ارجاع داده‌اند، نکته‌ای که مؤید پر استناد بودن این پژوهش در تحقیقات مربوط به تاریخچه‌ی ادبیات کودک و نوجوان است.

ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن، نوشته‌ی ثریا قزل‌ایاغ، نشر سمت، پر استنادترین کتاب درسی مربوط به ادبیات کودک نوجوان است که با وجود نخستین انتشار در سال ۱۳۸۲، در پانزده مقاله، منبع بوده و به ترتیب در چهارده و سیزده مقاله نیز به کتاب‌های *ادبیات کودکان و نوجوانان*، *ویژگی‌ها و جنبه‌ها و روش‌شناسی نقد ادبیات کودکان* استناد شده است.

آن‌چنان که از کتاب‌های پر استناد دریافت می‌شود، غالب آثار پر ارجاع یا به مباحثی در حوزه‌ی مبانی شناخت کودک و ادبیات مربوط به آن توجه داشته‌اند یا تنها به تاریخچه و معرفی خالقان ادبیات کودک و نوجوان پرداخته‌اند. همچنین منابع مربوط به تحلیل‌های

داستانی در مقایسه با آثار مربوط به شعر، بیشتر مقبول پژوهشگران بوده است؛ به طوری که کتاب *از این باغ شرقی* در جایگاه کتابی پژوهشی، در چارچوب تحلیل شعر کودک نوجوان، با دوازده استناد، ششمین کتاب در فهرست منابع مقالات و کتاب شعر کودک در *ایران* با هشت استناد، هشتمین کتاب پرارجاع بوده است.

نکته‌ی دیگر اینکه در مباحث مربوط به ادبیات داستانی و نظریات ادبی، منابع پرتکرار، بیشتر غیرمرتبط با ادبیات کودک بوده و منابعی عام چون فرهنگ نمادها، ساختار و تأویل متن و عناصر *داستان*، جزء منابع پرارجاع در مقالات بوده است. همچنین در محدوده‌ی بررسی شده، منابع تازه و به روز کمتر وارد دایره‌ی انتخاب مقالات شده و همچنان از منابع نوشته شده در دهه‌های گذشته استفاده شده؛ نکته‌ای که نشان‌دهنده‌ی تکرار چارچوب‌های نظری و تعاریف در ادبیات کودک بوده است.

این کاستی را در مقالات دیگر مجلات ادبیات کودک نیز می‌توان مشاهده کرد چنان‌که در بسیاری از مقالات مجله‌ی کتاب ماه کودک و نوجوان و پژوهشنامه نیز از منابعی استفاده شده که سال‌ها پیش از تحقیق منتشر شده است (رک. رضوی و مسنن‌فارس‌ی، ۱۳۸۹: ۸۷).

خسرونژاد و آتشی نیز استفاده از نظریه‌های کهنه و به‌روز نبودن منابع را از ایرادهای اصلی پایان‌نامه‌های ادبیات کودک دانسته‌اند (رک. ۱۳۹۸: ۳۵ و ۵۶) که این نکته، مؤید فراگیر بودن این آسیب در مجموع پژوهش‌های ادبیات کودک و نوجوان در زبان فارسی است.

در جدول زیر کتاب‌ها و آثار پراستناد استفاده شده در این مقالات به همراه بسامد آن آمده است که تنها به ذکر عنوان اثر اکتفا شده است.

جدول شماره‌ی (۷) کتاب‌های پراستناد

بسامد	عنوان کتاب‌های پراستناد
۳۶	معصومیت و تجربه؛ درآمدی بر فلسفه‌ی ادبیات کودک
۲۲	تاریخ ادبیات کودکان ایران (ج ۱، ۲، ۳، ۴، ۵ و ۶)
۱۵	ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن
۱۴	ادبیات کودکان و نوجوانان؛ ویژگی‌ها و جنبه‌ها
۱۳	روش‌شناسی نقد ادبیات کودکان
۱۲	از این باغ شرقی؛ نظریه‌های نقد شعر کودک و نوجوان
۱۱	فرهنگ نمادها. ج ۱، ۲، ۳، ۴ و ۵
۱۱	ساختار و تأویل متن
۸	مبانی ادبیات کودک و نوجوان
۸	عناصر داستان.
۸	شعر کودک در ایران
۷	چگونه توانایی اندیشیدن فلسفی کودکان را پرورش دهیم
۷	ادبیات کودکان
۷	طبقه‌بندی قصه‌های ایرانی
۷	شناخت ادبیات کودک: گونه‌ها و کاربردها از روزن چشم کودک

۲.۸. ترکیب دانشگاهی و تخصصی نویسندگان مقالات

در این بخش و در قالب جدول‌های شماره‌ی هشت و نه، دانشگاه‌هایی که مؤلفان آن‌ها بیشترین مقالات را در مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک منتشر کرده‌اند و افزون‌بر آن‌ها رشته‌ی تحصیلی و تخصص نویسندگان معرفی شده است. برپایه‌ی جدول زیر، از بین ۲۵۴ نویسنده‌ی (۱۴۵ مقاله‌ی بررسی شده)، ۶۶ نفر (۲۶٪) به دانشگاه شیراز وابستگی داشته‌اند.

این نکته افزون بر اتصال معنوی و آشنایی بیشتر این پژوهشگران با حوزه‌های پژوهشی مجله و ترکیب مشاوران علمی، مؤید جایگاه دانشگاه شیراز در حوزه‌ی پژوهش‌های ادبیات کودک است. تعدادی دیگر از دانشگاه‌ها نیز متناسب با راه‌اندازی گرایش ادبیات کودک و حضور پژوهشگران مربوط در آن‌ها، حضوری نسبی در جمع مؤلفان مقالات حوزه‌ی ادبیات کودک دارند.

برپایه‌ی جدول شماره‌ی ۸، مجموعه‌ی دانشگاه آزاد اسلامی، دانشگاه هرمزگان، دانشگاه گیلان و دانشگاه فردوسی مشهد، دیگر کانون‌های دانشگاهی پژوهش و نقد ادبیات کودک و نوجوان بوده‌اند و پژوهشگران دانشگاه‌هایی بزرگ در حوزه‌ی زبان و ادبیات فارسی چون: تهران، تربیت مدرس، علامه طباطبایی و حتی شهیدبهبشتی (باوجود حضور پژوهشگرانی در حوزه‌ی ادبیات کودک و نوجوان) کمتر به پژوهش‌های ادبیات کودک پرداخته‌اند.

این کم‌توجهی از جهتی به‌دلیل نگاه سنتی غالب در برخی از این مراکز است و از دیگرسو، برآمده از نبود گرایش ادبیات کودک و نوجوان در برخی از دانشگاه‌های مادر است که در ادامه‌ی همین نگاه سنتی، شکل گرفته است.

یافته‌های این جدول، با پژوهش‌های موجود در حوزه‌ی پایان‌نامه‌ها نیز سازگاری دارد. طبق پژوهش خسرونژاد و آتشی، از میان مجموع پایان‌نامه‌ها و رساله‌های بررسی شده در جشنواره‌ی مرکز مطالعات ادبیات کودک، دانشگاه شیراز با (۲۸٪)، بیشترین میزان حضور در جریان مطالعات ادبیات کودک را داشته است؛ همچنین دانشگاه‌های فردوسی مشهد، هرمزگان، حکیم سبزواری، پیام‌نور تفت، آزاد اسلامی علوم تحقیقات فارس و پیام‌نور شهرکرد، دیگر مراکز دانشگاهی فعال در حوزه‌ی پژوهش‌های تحصیلات تکمیلی ادبیات کودک و نوجوان بوده است (رک. خسرونژاد و آتشی، ۱۳۹۸: ۳۴).

جدول شماره‌ی (۸) وابستگی سازمانی نویسندگان

ردیف	نام دانشگاه	تعداد نویسندگان	درصد
۱	دانشگاه شیراز	۶۶	٪۲۶
۲	دانشگاه آزاد اسلامی	۲۵	٪۱۰
۳	دانشگاه هرمزگان	۱۶	٪۶
۴	دانشگاه گیلان	۱۴	٪۶
۵	دانشگاه فردوسی مشهد	۱۳	٪۵
۶	دانشگاه پیام نور	۱۱	٪۴
۷	دانشگاه اصفهان	۹	٪۴
۸	دانشگاه محقق اردبیلی	۸	٪۳
۹	دانشگاه یزد	۸	٪۳
۱۰	دانشگاه بیرجند	۷	٪۳
۱۱	سایر دانشگاه‌ها	۷۷	٪۳۰
	جمع	۲۵۴	٪۱۰۰

در جدول شماره‌ی نه، رشته‌ی تحصیلی نویسندگان مقالات گزارش شده است. بر این اساس ۵۵٪ نویسندگان، در حوزه‌ی زبان و ادبیات فارسی تخصص داشته‌اند؛ این تعداد جدا از ۶٪ مؤلفانی است که در مقطع کارشناسی ارشد ادبیات کودک و نوجوان تحصیل کرده‌اند. همچنین با در نظر گرفتن متخصصان دیگر زبان‌ها و ادبیات‌ها چون: انگلیسی، عربی، فرانسه و همچنین متخصصان زبان‌شناسی و مترجمی زبان، در مجموع ۷۷٪ از نویسندگان، متخصص زبان یا ادبیات بوده‌اند که این نکته با عنوان و رسالت مجله و همچنین غلبه‌ی نگاه ادبی بر پژوهش‌ها همخوانی دارد. از دیگر گروه متخصصان، ۱۲٪ از مقالات را نیز متخصصان فلسفه‌ی تعلیم و تربیت نوشته‌اند که این نکته، بیشتر به دلیل نوشتن مقالاتی است که در آن‌ها کوشیده شده، مسئله‌ی ادبیات کودک در جایگاه موضوعی بینارشته‌ای تحلیل و مرزها و تعاریف مربوط با آن، در مجاورت ادبیات محض تبیین شود. در هشت نمونه نیز متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی، قلم‌فرسایی کرده‌اند

و هفت نویسنده نیز متخصصان فناوری اطلاعات بوده‌اند که این حوزه‌ها، زمینه‌هایی جدید از تحقیقات ادبیات کودک را دربر می‌گیرد.

جدول شماره‌ی (۹) رشته‌ی تحصیلی نویسندگان

ردیف	نام رشته‌ی دانشگاهی	تعداد نویسندگان	درصد
۱	زبان و ادبیات فارسی	۱۴۲	٪۵۵
۲	فلسفه‌ی تعلیم و تربیت	۳۱	٪۱۲
۳	ارشد ادبیات کودک	۱۵	٪۶
۴	زبان و ادبیات انگلیسی	۱۲	٪۵
۵	زبان و ادبیات عربی	۱۰	٪۴
۶	زبان‌شناسی	۸	٪۳
۷	کتابداری و اطلاع‌رسانی	۸	٪۳
۸	فناوری اطلاعات	۷	٪۳
۹	زبان و ادبیات فرانسه	۵	٪۲
۱۰	مترجمی ادبیات انگلیسی	۵	٪۲
۱۱	سایر رشته‌ها	۱۳	٪۵
	جمع	۲۵۴	٪۱۰۰

۳. نتیجه‌گیری

آنچه از بررسی ۱۴۵ مقاله‌ی علمی‌پژوهشی منتشرشده در بیست شماره از مجله‌ی *مطالعات ادبیات کودک* دانشگاه شیراز می‌توان نتیجه گرفت، نخست این است که عمده‌ی مقالات با محوریت متون ادبی معاصر نگاشته شده است؛ نکته‌ای که مؤید معاصر بودن مفهوم ادبیات کودک و نوجوان است و در مقاله‌هایی نیز که به متون نظم و نثر کهن توجه شده، بیشتر بحث بازنویسی و بازآفرینی متون کهن مدنظر نویسندگان بوده است. از منظر الگوی نظری پژوهش، ۴۳٪ از مقالات الگوی مشخص دارند و از الگو و نظریه‌ای خاص

پیروی می‌کنند؛ درحالی‌که ۵۷٪ از مقالات بدون الگوی نظری مشخصند؛ البته به نظر می‌رسد در سیر پذیرش مقالات، پژوهش‌های متأخر از جنبه‌ی توجه به الگوهای تحقیق، رشد محسوسی را تجربه کرده است.

۷۰٪ از مقالات در حوزه‌ی ادبیات منثور داستانی نوشته شده و شعر و دیگر حوزه‌ها کمتر در پژوهش‌ها باز نمود داشته است. این توجه مؤید تناسب بیشتر نظریات و مباحث تئوری ادبیات کودک با ادبیات داستانی بوده است. افزون بر آن، تنوع ساحت‌های ادبیات داستانی و تکرر آثار خلق شده، موضوعات غالب بر همایش‌های مرکز مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز، سرفصل‌های ادبیات کودک و تأثیر آن بر حوزه‌های پژوهشی پایان‌نامه‌ها، می‌تواند از دیگر علل بسامد بیشتر مقالات منتشر شده در حوزه‌ی ادبیات منثور بوده باشد. از منظر موضوعی، بیش از نیمی از مقالات، ویژگی‌های ادبی آثار کودکان و نوجوانان را تحلیل یا آسیب‌شناسی کرده است؛ در بخشی از مقالات نیز متن یا متونی از مناظر روان‌شناسی، جامعه‌شناسی یا دیگر حوزه‌های بینارشته‌ای بررسی شده است؛ نکته‌ای که نشان‌دهنده‌ی تعادل نسبی در تحقیقات ادبیات کودک به‌عنوان حوزه‌ی بینارشته‌ای است؛ هرچند دیگر رشته‌ها و پژوهشگران مربوط به آن کمتر به انتشار مقاله در این مجله رغبت نشان داده‌اند یا مقالات آنان در فرایند ارزیابی پذیرفته نشده است.

نکته‌ی دیگر اینکه در مجموع مقالات، بیش از ۲۸۰۰ منبع کاربرد داشته که غالب آن‌ها کتاب‌های پژوهشی یا آفرینشی بوده است. کتاب‌های معصومیت و تجربه، تاریخ ادبیات کودکان ایران، ادبیات کودکان و نوجوانان؛ ویژگی‌ها و جنبه‌ها و روش‌شناسی نقد ادبیات کودک و نوجوان، پنج کتاب پراستنادی بوده که پژوهشگران در فهرست منابع مقالات خود ثبت کرده و در مباحث نظری مقالات خود به آن‌ها استناد جسته‌اند.

همچنین از میان مؤلفان فعال، در حوزه‌های نظری مربوط به تعاریف، سیر و مبانی ادبیات کودک و نوجوان مرتضی خسرونژاد، محمدهادی محمدی و ثریا قزل‌ایاغ بیشترین ارجاع را در مقالات داشته‌اند.

در حوزه‌ی شعر کودک نیز بیشترین استناد به آرا و آثار پروین سلاجقه و علی اصغر سیدآبادی صورت گرفته است. از آسیب‌های موجود در منابع نظری، تولیدنشدن آثار جدید و سازگار با نیازها و تعاریف ادبیات کودک بوده که همین نکته، سبب شده همچنان در مقالات به آثار پژوهشی نوشته‌شده در دهه‌های قبل، استناد شود.

از میان شاعران کودک و نوجوان، نویسندگان مقالات به: مصطفی رحماندوست و جعفر ابراهیمی و از خالقان آثار داستانی فرهاد حسن‌زاده و هوشنگ مرادی‌کرمانی، بیش از دیگران توجه داشتند. تنوع و تکثر نام و آثار نویسندگان، سبب شده است نام بسیاری از شاعران و نویسندگان ادبیات کودک، در موضوعات پژوهش‌ها مغفول بماند؛ این کاستی را در حوزه‌ی تحقیقات شعر نوجوان، شعرهای روایی، مطالعات تطبیقی شعر کودک و نوجوان، شاعران دهه‌های هشتاد و نود و همچنین بسیاری از نویسندگان رمان کودک و خالقان اثر داستانی دهه‌های اخیر می‌توان دید.

همچنین مقوله‌هایی چون: موسیقی و پویانمایی و سینمای ویژه‌ی کودکان و نوجوانان، برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی، مجلات، کتاب‌خوانی، بازی‌ها و سرگرمی‌ها، کتاب‌های علمی، دایره‌المعارف‌ها و اطلس‌های ویژه‌ی کودکان و نوجوانان، آثار مستند، آثار مثنوی غیرداستانی و کتاب‌های درسی، تفاوت عناصر داستانی مخاطبان کودک و نوجوان در مقایسه با بزرگ‌سالان، ادبیات ویژه‌ی کودکان استثنایی و مخاطبان خاص، زبان‌شناسی مخاطبان کودک و نوجوان و متغیرهای آن، قالب‌های ترکیبی ادبیات کودک، و ادبیات روایی عامیانه‌ی کودکان، از کاستی‌های محتوایی در کارنامه‌ی پژوهش‌های موجود بوده است که کمتر به این حوزه‌ها توجه شده است.

نکته‌ی پایانی اینکه باوجود تأکید اساس‌نامه‌ی مرکز مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز، بر روشمندکردن تحقیقات ادبیات کودک نقش اصلی مقالات این مجله نیز بر همین حوزه متمرکز شده است و دیگر حوزه‌های مربوط به ادبیات کودک بیشتر از طریق برگزاری جشنواره‌ها رصد شده است.

منابع

- آقانوری، نعیمه؛ غلامحسین زاده، نعیمه. (۱۳۹۵). «تحلیل آماری-رویکردی پژوهش‌های حوزه‌ی ادبیات پایداری». *ادبیات پایداری دانشگاه کرمان*، دوره‌ی ۸، شماره‌ی ۱۵، صص ۱-۲۹.
- ایران‌منش، زهرا. (۱۳۹۹). «گذری بر آسیب‌شناسی ادبیات کودکان و نوجوانان». *مجموعه‌مقالات ششمین همایش ملی پژوهش‌های نوین در حوزه‌ی زبان و ادبیات ایران*، صص ۱-۱۹.
- پولادی، کمال. (۱۳۸۷). *بنیادهای ادبیات کودک*. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- حجازی، بنفشه. (۱۳۷۴). *ادبیات کودکان و نوجوانان ویژگی‌ها و جنبه‌ها*. تهران: روشنگران.
- حجوانی، مهدی. (۱۳۸۹ الف). «بررسی تحلیلی سیر نقد ادبیات کودک و نوجوان در ایران با نگاهی آسیب‌شناسانه به قالب‌های نقد». *مطالعات ادبیات کودک*، دوره‌ی ۱، شماره‌ی ۱، صص ۷۵-۹۹.
- _____ (ب. ۱۳۸۹). *زیبایی‌شناسی ادبیات کودک*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- خسرونژاد، مرتضی. (۱۳۸۷). *دیگرخوانی‌های ناگزیر، رویکردهای نقد و نظریه‌ی ادبیات کودک*. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- _____ (۱۳۹۵). «دانشگاهی شدن ادبیات کودک: مبناهای نظری، هدف‌ها و آسیب‌ها». گفتگو با مرتضی خسرونژاد، به کوشش امین ایزدپناه، *پژوهشنامه‌ی ادبیات کودک و نوجوان*، سال ۱۷، شماره‌ی ۱، پیاپی ۶۹، صص ۵-۲۵.
- خسرونژاد، مرتضی؛ آتشی، لاله. (۱۳۹۸). «آسیب‌شناسی پایان‌نامه‌های کارشناسی‌ارشد دانشجویان ادبیات کودک (بررسی کاستی‌ها و خطاهای رایج)». *مطالعات ادبیات کودک*، دوره‌ی ۱۰، شماره‌ی ۱، صص ۲۳-۵۶.

رضوی، عبدالحمید؛ مسنن فارسی، حسین. (۱۳۸۹). «وضعیت استناد در پژوهشنامه و کتاب ماه کودک و نوجوان». *مطالعات ادبیات کودک*، سال ۱، شماره‌ی ۲، صص ۷۱-۱۰۰.

صدیقی، مصطفی. (۱۳۹۵). «طرحی برای سامان دادن به پایان‌نامه‌های ادبیات کودک: درون‌متن و برون‌متن». *پژوهشنامه‌ی ادبیات کودک و نوجوان*، سال ۱۷، شماره‌ی ۱، پیاپی، ۶۹، صص ۵۹-۶۷.

علی‌زاده، ناصر؛ نایی، علی‌رضا. (۱۳۹۷). «نقد و تحلیل محتوایی مقالات مجله‌ی ادب فارسی دانشگاه تهران از منظر علم‌سنجی». *ادب فارسی*، دوره‌ی ۸، شماره‌ی ۲، صص ۲۱۹-۲۳۵.

غلامی‌نژاد، محمدعلی؛ قبول، احسان. (۱۳۸۶). «آسیب‌شناسی پایان‌نامه‌های زبان و ادبیات فارسی». *پژوهشنامه‌ی ادب عرفانی (گوهر گویا)*، دوره‌ی ۱، شماره‌ی ۱، صص ۱۸۱-۱۹۱.

فتوحی، محمود. (۱۳۹۰). *آیین نگارش مقاله‌ی علمی پژوهشی*. تهران: سخن.

قزل‌ایغ، ثریا. (۱۳۹۲). *ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن (مواد و خدمات کتابخانه برای کودکان و نوجوانان)*. تهران: سمت.

مکتبی‌فرد، لیلا. (۱۳۹۵). «مطالعات آکادمیک ادبیات کودک: پل یا گسست؟». *پژوهشنامه‌ی ادبیات کودک و نوجوان*، سال ۱۷، شماره‌ی ۱، پیاپی ۶۹، صص ۲۶-۳۳.

نظری، علی‌اشرف. (۱۳۹۶). *روش پژوهش و نگارش علمی*. تهران: دانشگاه تهران.

سامانه‌ی بررسی مقالات مجله‌ی شعرپژوهی <https://jcls.shirazu.ac.ir>

سایت مرکز مطالعات کودک دانشگاه شیراز <https://ccls.shirazu.ac.ir>

سایت سرفصل دروس دفتر گسترش-وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

<http://gostaresh.msrt.ir>